

C. G. JUNG ÖSSZEGYŰJTÖTT MUNKÁI
TIZENKETTEDIK KÖTET

C. G. JUNG

PSZICHOLÓGIA
ÉS ALKÍMIA

scolar

A fordítás alapjául szolgáló kiadás:
Gesammelte Werke von C. G. Jung 12
Psychologie und Alchemie
Walter-Verlag, 1995

Fordította: Sára Balázs

© Jung örökösei
Hungarian translation © Sára Balázs, 2023
Hungarian edition © Scolar Kiadó, 2023

Köszönjük, hogy a Scolar Kiadó könyvét választotta.

Kiadja a Scolar Kiadó, 2023
1016 Budapest, Piroska utca 13.
Tel.: (36-1) 466–7648
e-mail: scolar@scolar.hu
www.scolar.hu

Felelős kiadó: Érsek Nándor
Felelős szerkesztő: Kis Kós Antal
Borító, tördelés: Hársfai László

ISBN 978-963-509-624-4

Nyomta és kötötte: Alföldi Nyomda Zrt., Debrecen
Felelős vezető: György Géza vezérigazgató

TARTALOM

A német kiadás szerkesztőinek előszava	7
Előszó.	9
Előszó a második kiadáshoz	10
 I. BEVEZETÉS AZ ALKÍMIA VALLÁSLÉLEKTANI PROBLEMATIKÁJÁBA . .	13
 II. AZ INDIVIDUÁCIÓS FOLYAMAT ÁLOMSZIMBÓLUMAI	51
1. <i>Bevezetés</i>	53
A. Az anyag.	53
B. A módszer.	55
2. <i>A beavató álmok</i>	59
3. <i>A mandalaszimbolika</i>	109
A. A mandaláról	109
B. Az álmokban megjelenő mandalák	118
C. A világóra víziója	216
D. A Selbst szimbólumairól	229
 III. AZ ALKÍMIA MEGVÁLTÁSRÓL ALKOTOTT ELKÉPZELÉSEI	239
1. <i>Az alkímia alapfogalmai</i>	241
A. Bevezetés	241
B. Az alkímiai folyamat fázisai.	243
C. A célról alkotott elképzelések és azok szimbólumai	246
2. <i>Az alkímiai mű pszichikai természete</i>	257
A. A pszichés tartalmak projekciója.	257
B. A műhöz való szellemi viszony	269
C. Meditáció és imagináció	288
D. Lélek és test	294
3. <i>A mű</i>	301
A. A módszer.	301
B. Az anyag szelleme	308
C. A megváltás műve	319

4. <i>A Materia Prima</i>	331
A. A materia elnevezései	331
B. Az increatum	334
C. Általános jelenlét és tökéletesség.	337
D. Király és királyfi	341
E. A hősmítosz	346
F. A rejtett kincs	353
5. <i>A lapis–Kisztus párbuzam</i>	359
A. Az élet megújítása	359
B. A vallási értelmezés szövegei	370
a) Raymundus Lullius	370
b) A <i>Tractatus aureus</i>	372
c) Zószimosz és az anthróposztan	375
d) Petrus Bonus	387
e) Az <i>Aurora Consurgens</i> és a „Sapientia”-tan	390
f) Melchior Cibinensis és a mise alkímista parafrázisa	411
g) Georgius Ripheus	422
h) Az epigonok	438
6. <i>Az alkímista szimbolika vallástörténeti háttere.</i>	447
A. A tudattalan mint a szimbólumok táptalaja	447
B. Az egyszarvúmotívum mint paradigma	450
a) Az egyszarvú motívuma az alkímiában.	450
b) Az egyszarvú az egyházi allegorikában.	453
c) Az egyszarvú a gnoszticizmusban	462
d) Az egyszarvú szkarabeusz	467
e) Az egyszarvú a védikus irodalomban	468
f) Az egyszarvú Perziában	471
g) Az egyszarvú a zsidó hagyományban.	476
h) Az egyszarvú Kínában	480
i) Az egyszarvúkehely	482
<i>Epilógus</i>	489
<i>Függelék</i>	501

A NÉMET KIADÁS SZERKESZTŐINEK ELŐSZAVA

A *Lélektani típusok* (az Összegyűjtött Munkák 6. kötete) mellett maga C. G. JUNG „Az én és a tudattalan közti kapcsolat” és „A tudattalan pszichológiájáról” című munkáit (mindkettő az ÖM 7. kötetében) tekintette elengedhetetlennek életműve megértéséhez, amelyben az ÖM 12. köteteként – itt harmadik kiadásban – megjelenő *Pszichológia és alkímia* központi szerepet tölt be.

Mint ismeretes, a kétkötetes¹ *Mysterium coniunctionis* (GW 14/I–II), noha később született, és létrejött a jelen kötet tartalmazta elsődleges eredmények nélkül elképzelhetetlen, technikai okokból kényszerűen korábban (1968-ban) jelent meg. A 13. kötet *Az alkimista elképzelésekről* címmel JUNG egyéb, a szerzőt évtizedekig lebilincselő és foglalkoztató témakörben született írásait tartalmazza majd.

Az, hogy JUNG elsősorban mit is kívánt közölni olvasóival a *Pszichológia és alkímiában*, a bevezető fejezetből derül ki, míg az első (1944-ben a szerző által szerkesztett *Psychologische Abhandlungen* 5. köteteként megjelent) kiadáshoz íródott előszó röviden a mű létrejöttének történetét vázolja. Mivel a könyv témája látszólag mellékes, és megközelítési módját tekintve vonatkozásaiban is sokrétűen gazdag, sikerén – mint az 1952-es második kiadás előszavából kiderül – maga a szerző is meglepődött. A fordítások kapcsán szerzett tapasztalatok azonban, nevezetesen az a körülmény, hogy a *Collected Works*-sorozatban megjelent angolszász fordítást már 1970-ben újra ki kellett adni, szintén azt bizonyítják, hogy az itt olvasható értekezés nem csupán „mélységileg” hat, hanem örömdetes módon a szélesebb olvasóközönséget is megszólítja. Az anyagi valósághoz fűződő új, szellemmel és lélekkel átitatott viszony, amely képes volna meggyógyítani a nyugati psziché évszázados, természetellenes meghasadottságát, ugyanakkor belülről áthidalni a materializmust, minden bizonnyal főleg a fiatal kortársakra gyakorol nagy vonzerőt.

¹ [A *Mysterium coniunctionis* végül háromkötetes formában került az életműsorozatba, magyar változatainak megjelenése 2024 és 2026 között várható. – A szerk.]

Egyebekben hadd emlékeztessük az olvasót a C. G. JUNG *Erinnerungen, Träume, Gedanken*² című könyvében olvasható feljegyzésekre, amelynek „A mű keletkezéséről” szóló fejezetében a szerző igen személyes formában ecseteli az alkimista szellemiség és képiség világával való találkozását és párbeszédét. Az, hogy „a lélek valóságát” – nem utolsósorban a saját lelkéét – komolyan vegye, JUNG számára nyilvánvalóan azt jelentette, hogy újra és újra olyan erőkkel lépjen kapcsolatba, amelyek az egyéni sorson túl egy egész új korszakot képesek intuitív módon megragadni és teremthető módon alakítani.

A magunk részéről hálával gondolunk C. G. JUNG mindazon munkatársaira, akik tudásukkal és gondosságukkal érezhetően megkönnyítették jelen kötet kiadásának szerkesztői munkáját. Így például a tárgymutató alapvetően készen állt ugyan, de miután éveken át velünk dolgozó, megbízható munkatársaink, Marie-Luise Attenhofer és Jost Hoerni tanulmányaik abszolválása okán kiváltak a munkából, dr. Rudolf ten Haaf vállalta fel ezen kivételesen igényes index további kidolgozásának feladatát, amelyet új munkatársként végül Elisabeth Imboden-Stahel fejezett be.

Többrendbeli kívánságnak teszünk eleget azzal, hogy az eredeti változatban még fordítás nélkül szereplő idegen nyelvű szöveghelyeket – amennyiben azok jelentését a szövegkörnyezet nem adja meg vagy nem írja körül egyértelműen – kivétel nélkül német fordításban is feltüntetjük. Ezeket a fordításokat minden esetben közvetlenül a kérdéses szöveghelyen vagy az ahhoz tartozó lábjegyzetben, szögletes zárójelben közöljük (amely általában is a szerkesztői megjegyzéseket hivatott jelezni).

1971 őszén

A szerkesztők

² [Magyar nyelven: C. G. JUNG – ANIELA JAFFÉ: *Emlékek, álmok, gondolatok*. Kovács Vera fordítása. Budapest, 1987, Európa – A szerk.]

ELŐSZÓ

A *Psychologische Abhandlungen* V. kötetében két olyan, terjedelmesebb munka lát napvilágot, amelyek az Eranos-konferenciákra készített előadásaim anyagából születtek meg. Maguk az előadások először az *Eranos-Jahrbuch* 1935-ös és 1936-os köteteiben jelentek meg. A mostani kiadás további gondolatokkal és kiegészített példatárral mintegy másfélszeresére bővült, ezenkívül a szöveg is számos tekintetben javított, illetve részben újrendezett. Újdonság továbbá, hogy a kötetet ezúttal kiegészítő képanyag is gazdagítja. A szöveghez mellékelt ábrák nagy számát az a körülmény indokolja, hogy a szimbolikus képek úgyszólván az alkimista szellemi állapot lényegének szerves részét képezik. Azt, amit az írott szó csak tökéletlenül vagy egyáltalán nem volt képes kifejezni, az alkimista a képeiben helyezte el, amelyek bár különös, gyakran mégis érthetőbb nyelven szólnak, mint az alkímia suta filozófiai fogalmai. Ezen képek és a pszichológiai kezelés alatt álló páciensek spontán módon születő képei között az értő számára szembeszökő formai és tartalmi összefüggés áll fenn, ezt azonban jelen értekezésem során *expressis verbis* nem taglalom.

Különösen hálás vagyok dr. phil. M.-L. von Franz kisasszonynak, aki filológusi minőségében nagy segítségemre volt a részben sérült, részben nehezen értelmezhető és ellentmondásos ZÓSZIMOSZ-szövegek fordításában. A doktoranda R. Schärf kisasszonynak az Óg- és unikornislegendákkal kapcsolatban a Talmud-irodalomban fellelhető források kimutatásáért, dr. phil. L. Frey asszonynak a tárgymutató kidolgozásáért, O. Fröbe-Kapteyn asszonynak pedig számos alkímiai vonatkozású kép fotokópiájának beszerzéséért tartozom köszönettel. Hasonlóképpen hálás köszönetemet kívánom kifejezni dr. phil. J. Jacobi asszonynak, aki kiválogatta és összeállította az illusztrációs anyagot, illetve gondoskodott a kötet nyomdai előkészítéséről.

Küsnacht, 1943 januárjában

C. G. JUNG

ELŐSZÓ A MÁSODIK KIADÁSHOZ

Örvendetes tény, hogy egy olyan könyv, amely nem csekély kihívásokkal szembe-síti olvasóját, alig néhány évvel első közzététele után immár második kiadásban jelenhet meg. Szabadjon némi elégtétellel nyugtáznom, hogy írásom nyilván nagyszámú és nyitott olvasóközönségre lelt.

A második kiadást változatlan formában, mindamellet néhány javítással és kiegészítéssel adjuk közre. A szöveg és a tárgymutató gondos átolvasásáért L. Hurwitz-Eisner asszonynak tartozom hálás köszönettel.

1951 júliusában

C. G. JUNG

1. ábra: A Teremtő mint a három és négy részre osztott univerzum irányítója
(a négy elem!). A víz és a tűz az ég ellentéte.

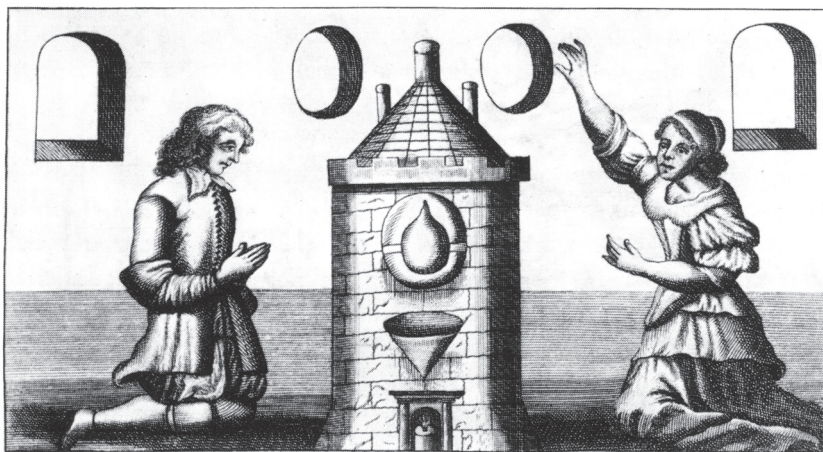
Liber patris sapientiae in: Theatrum chemicum Britannicum (1652)

I
BEVEZETÉS AZ ALKÍMIA
VALLÁSLÉLEKTANI PROBLEMATIKÁJÁBA

Calamum quassatum non conteret
et linum fumigans non extinguet.
IZAJÁS 42,3

A megtört nádszálat nem töri össze,
a pislákoló mécsbelet nem oltja ki.*

* [A kötetben szereplő bibliai idézeteket a *Szent István Társulati Biblia* fordítása alapján közöljük.
– A szerk.]

2. ábra: Térdelő alkímista pár a tűzhelynél Isten áldásáért fohászkodik.

Mutus liber (1702)

Ami az alábbi vizsgálódások tartalmát illeti, a komplex pszichológia ismerői e tekintetben aligha szorulnak majd bevezető megjegyzésekre. A nem szakmai olvasó azonban, aki felkészületlenül veszi kezébe ezt a könyvet, alkalmasint hiányát érzi bizonyos előjáró magyarázatoknak. Hiszen egyfelől az *individuációs folyamat* fogalma, másfelől az alkímia egymástól látszólag igen távol eső dolgok, így fantáziánk elsőre lehetetlennek is látja, hogy bármilyen képzeletbeli hidat verjen e két terület között. Ezeknek az olvasóknak némi felvilágosítással tartozom, többek közt különösképpen azért, mert előadásaim közzététele alkalmával néhány olyan tapasztalatra is szert tettem, amelyek kritikusaim bizonyos fokú tanácstalanságára engednek következtetni.

- 2 Azon dolgok, amelyeket az emberi lélek vonatkozásában elő kívánok adni, elsősorban *az emberről szerzett megfigyelések*. E megfigyelésekkel kapcsolatban azt kifogásolták, hogy esetükben ismeretlen, illetve igen nehezen hozzáférhető tapasztalatokról van szó. Különös az a lépten-nyomon szembeszökő tény, hogy a pszichológiáról – a legkevésbé mérvadó laikust is beleértve – kivétel nélkül mindenki mindent tudni vélelmez, mintha éppenséggel a psziché volna az a terület, amelyet a legáltalánosabban ismerünk. Ezzel szemben alighanem az emberi lélek minden tényleges ismerője igazat ad nekem, amikor azt ál-lítom, hogy az összes megtapasztalt dolog közül a psziché a leghomályosabb és legtitkosabb. Tudásunk e téren sohasem lehet teljes körű. Gyakorlati tevékenységeim során szinte egyetlen nap sem telik el anélkül, hogy valami újdonságra vagy váratlan dologra bukkannék. Tény, hogy tapasztalataim nem a felszín hétköznapi jelenségei, azonban minden olyan pszichoterapeuta számára elérhető közelségben vannak, aki ezzel a speciális területtel foglalkozik. Épp ezért legalábbis képtelenségnek tartom, ha azt vetik a szememre, hogy közölt tapasztalataim – úgymond – nem ismertek. A laikusok hiányos pszichológiai ismereteiért nem érzem felelősnek magam.
- 3 Az analitikus folyamatban, vagyis a tudat és a tudattalan közti dialektikus párbeszédben egyfajta fejlődés rejlik: olyan cél vagy végkifejlet felé halad, amelynek nehezen felfejthető természete hosszú éveken át foglalkoztatott. A pszichikai kezelés a fejlődés minden lehetséges stádiumában *véget* ér egyszer, mégpedig anélkül, hogy ennek kapcsán úgy érezhetnénk, egyszersmind valamilyen *célhoz* is elérkeztünk volna. Efféle jellemző, ideiglenes lezárásokra akkor kerül sor, ha 1) valamilyen hasznos tanácsot kaptunk; 2) többé-kevésbé teljeskörűen, de legalábbis elégségesen meggyóntunk; 3) olyan, mindaddig tudattalan, de lényeges tartalmat ismertünk fel, amelynek tudatosítása életünknek vagy egy adott tevékenységnek új lendületet ad; 4) hosszabb fáradozás eredményeképp végre sikerült leválnunk a gyermeki pszichéről; 5) új, racionális alkalmazkodási sémát alakítottunk ki adott esetben nehéz vagy szokatlan környezeti körülmények között; 6) kínzó tünetektől szabadultunk meg; 7) olyan pozitív, sorsfordító eseményt tudhatunk magunk mögött, mint vizsga, eljegyzés, házasságkötés, válás, új állás stb.; 8) újra felfedezzük, hogy valamely vallási felekezethez tartozunk, vagy vallást váltunk; 9) valamilyen gyakorlati életfilozófia kialakításába fogtunk (a „filozófia” szó itt annak ókori jelentésében értendő!).
- 4 Noha a fenti listán több módosítást és kiegészítést is eszközölhetnénk, az nagyjából és egészében mégis jellemezheti mindazon főbb helyzeteket, amelyekben az analitikai, illetve pszichoterápiai folyamat ideiglenesen vagy adott

esetben egyértelműen is lezárult. Azonban mint a tapasztalat is mutatja, viszonylag nagy számban vannak olyan páciensek, akiknél az orvossal végzett munka külsődleges befejezése semmi esetre sem jelenti magának az analitikus folyamatnak a lezárását – sőt, a tudattalannal folytatott párbeszéd tovább zajlik, mégpedig hasonló értelemben, mint azoknál, akik az orvossal folytatott munkát nem hagyták abba. Előfordul, hogy a szakember évekkel később ismét találkozik ezekkel a páciensekkel, és nemritkán igen figyelemreméltó történeteket hallhat sorsuk további alakulásáról. Az efféle tapasztalatok erősítettek meg először abbéli feltevésemben, hogy a lélekben él egyfajta, a külső feltételektől úgyszólván független, célirányos folyamat; illetve megszabadítottak azon aggályomtól, hogy esetleg én magam volnék valamilyen nem-voltaképpen (és ennél fogva talán természetellenes) pszichés folyamat egyedüli oka. Ezen aggodalmam annyiban nem volt alaptalan, hogy bizonyos pácienseknél az említett kilenc kategória érveinek egyikével sem volt megmagyarázható az analitikus munka abbamaradása – még a vallásos át- vagy megtéréssel sem, nem is szólva a neurotikus tünetek mégoly eklatáns megszűnéséről. Épp az utóbbi kategóriába tartozó esetek tették világossá számomra, hogy a neurózisok kezelése révén olyan problémára tapintunk rá, amely messze túlmutat a kizárólag orvosi kereteken, és amellyel a pusztán orvosi tudás képtelen megbirkózni.

Felidézve az álbíológiai nézeteket valló és a lelki folyamatot alulértékelő pszichoanalízis idestova fél évszázaddal ezelőtti kezdeteit, az analitikus kezeléshez való ragaszkodást szívesen aposztrofálják úgy, hogy az „menekülés az élet elől”, „leváltatlan átvitel”, „autoerotizmus” – illetve annyi egyéb más módon, ahány ellenszenvező felfogás csak létezik ezzel kapcsolatban. Jóllehet minden dolognak el kell viselnie, ha két szemszögből is szemügyre vesszük, de az élet értelmének szempontjából képviselt negatív megítélés csak akkor legitim, ha bizonyítást nyert, hogy a „függőben maradásban” valóban semmi pozitívum nincsen. Az orvos érthető türelmetlensége nem szükségképpen bizonyít bármit is. Csakis a kutatók roppant türelmetlenségének köszönhetően sikerült az új tudománynak mélyebben megismernie a lélek lényegét, egyes váratlan terápiás eredmények pedig az orvos áldozatos kitartásának köszönhetőek. Az igazolatlan negatív felfogások ezenkívül gyengék, alkalmanként károsak, és a tudatlanság elleplezésének gyanúját keltik – ha nem egyenesen azt a gyanút, hogy az ember megpróbálja kivonni magát a felelősség és a feltétlen párbeszéd alól. Hiszen mivel az analitikus munka előbb vagy utóbb elkerülhetetlenül az én és a te, illetve a te és az én közti párbeszéddé válik, túl minden túlságosan is emberi pretextuson, nemcsak igen könnyen megeshet, hanem szükségképpen meg is

esik, hogy nem csupán a páciens, hanem az orvos bőrére is megy, sőt az eleve-nükbe vág. Senki nem nyúlhat tűzhöz vagy méreghez úgy, hogy ezt bizonyos fedetlen részein ne szenvedje meg saját maga is, hiszen az igazi orvos soha nem csak úgy mellékesen van jelen a dologban, hanem minden esetben saját maga is nyakig benne ül.

- 6 A „függőben maradás” anélkül is lehet mindkét fél számára nemkívánatos, fölfoghatatlan, sőt elviselhetetlen, hogy az élet értelmének szempontjából tekintve negatívnak bizonyulna. Épp ellenkezőleg: akár egyfajta pozitívumnak tekintendő „hanging on” is lehet, amely egyfelől ugyan látszólag áthidalhatatlan nehézséget jelent, másfelől azonban épp ezért olyan kivételes helyzetnek felel meg, amely a lehető legnagyobb erőfeszítést követeli meg, ennél fogva pedig egész ember kíván. Sőt akár azt is mondhatnánk, hogy egyfelől a páciens, tudattalanul vagy eltökélten, a végső soron megoldhatatlan problémát keresi, másfelől pedig az orvos művészete vagy technikája mindent elkövet, hogy ehhez őt hozzá is segítse. „Ars totum requirit hominem!”¹ – kiáltott fel egy régi alkímista. Márpedig itt is épp erre a „homo totus”-ra van szükség. Mind az orvos fáradozása, mind a páciens kutatása arra a rejtett, még nem manifestálódott „egész” emberre irányul, aki egyszerre mind a nagyobb és eljövendő ember is. A teljességhez vezető helyes út azonban – sajnálatos módon – sorsszerű kerülő-és tévutakból áll: egyfajta „longissima via”². Ez az út nem egyenes, hanem az ellentéteket összekötő kígyóvonal, amely az útmutató caduceusra³ emlékeztet; olyan ösvény, amelynek labirintusszerű kuszasága nincs híján a rettenetnek sem. Ilyen módon születnek meg azok a tapasztalatok, amelyeket előszeretettel neveznek „nehezen elérhető”-nek. Elérhetetlenségük azon alapul, hogy költségesek: azt követelik meg, amitől a leginkább félünk, tudniillik azt az *egészet*, amelyről az ember ugyan folyamatosan beszél és a végtelenségig gyárthat róla elméleteket, amelyet azonban a való életben a lehető legnagyobb ívben elkerül.⁴ Összehasonlíthatatlanul kedveltebb az a „kompartiment-pszichológia”, ahol az egyik fiók nem tudja, mit is rejt a másik.

- 7 Attól tartok, hogy a dolgok ilyenén állásáért nem csupán az egyén tudatlanságát és tehetetlenségét, hanem az európai ember általános lelki nevelte-

¹ [lat. „a mű(vészet) egész embert kíván” – A ford.]

² [lat. „leghosszabb / igen hosszú út” – A ford.]

³ [lat. „hírnöki pálca, különösen Mercurius kígyós hírnöki palcája” – A ford.]

⁴ Említést érdemel, hogy egy protestáns teológus egy homiletikával foglalkozó művében bátorodik a prédikátor teljességét etikai álláspontból megkövetelni – mégpedig a pszichológiára való hivatkozással (HÄNDLER: *Die Predigt*).

tését is felelősnek kell tekintenem. Ez a neveltetés nemcsak a kompetencián múlik, hanem az uralkodó vallások lényegében is gyökerezik; hiszen minden racionális rendszert megelőzve csakis ezek vonatkoznak *a külső és belső emberre egyaránt*. Ha saját elégtelenségünket akarjuk mentegetni, szemére vethetjük ugyan a kereszténységnek, hogy elmaradt a fejlődésben. Jómagam azonban nem kívánok abba a hibába esni, hogy a dolog rovására írjam azt, amiről elsősorban az emberi ügyefogyottság tehet. Épp ezért nem a legbensőbb és legjobb keresztényi értelemről beszélek, hanem arról a felületességről és végzetes félreértésről, amely mindenki számára nyilvánvaló. Az „imitatio” Christi⁵ követelménye, vagyis az, hogy kövessük a példát és váljunk ahhoz hasonlatossá, eredetileg önnön belső emberünk fejlődését és felemelkedését célozta, azonban a felületes és mechanikus formaságokra hajlamos hívő olyan külsődleges kultusztárggyá tette azt, amelyet éppen annak tisztelete akadályoz meg abban, hogy behatolhasson a lélek mélységeibe és a lelket a példaképnek megfelelő egésszé alakítsa át. Ezáltal az isteni közvetítő holmi képként odakünn reked, az ember viszont töredék és – természete legmélyén – megérintetlen marad. Bizony, Krisztus példáját egészen a stigmatizációig utánozhatják, anélkül hogy az utánczó akár csak megközelítőleg is magukévá tennék a Megváltó példáját és e példa értelmét. Itt ugyanis nem csupán olyan utánczásról van szó, amely az embert átformálja, és ennél fogva pusztán művi dolog, hanem sokkal inkább a példa saját eszközökkel való megvalósításáról – Deo concedente⁶ – az egyéni élet szférájában. Mindamellett észre kell vennünk, hogy adott esetben még a tévesen értelmezett utánczásban is olyan hatalmas erkölcsi erőfeszítés rejlik, amelynek – még ha az eredeti célt nem is éri el – mégiscsak érdeme, hogy teljes odaadással viseltetik valamilyen fölöttébb értékes dologgal szemben, még ha ez csak pusztán külsőségekben jelenik is meg. Nem elképzelhetetlen, hogy valaki éppenséggel a maga totális erőfeszítése közepette és annak révén akár meg is sejtí önmaga egészét úgy, hogy megérzi azt a kegyelmet, amely ezen élmény sajátja.

Az „imitatio” Christit félreértő, pusztán külsődleges felfogást az az európai előítélet is elősegíti, amely keleti és nyugati magatartást különböztet meg. A nyugati embert a „tízezer dolog” varázsolja el, csak az egyes dolgokat látja, én- és tárgyközpontú, és nincs tudatában a lét egésze gyökerének. Ezzel szemben a keleti ember az egyes dolgok világát, sőt önnön énjét is álomként

8

⁵ [lat. „Krisztus utánczása” – A ford.]

⁶ [lat. „Isten jóváhagyásával” – A ford.]

éli meg, és lényegileg abban az ősökben gyökerezik, amely oly hatalmas erővel vonzza, hogy a világhoz való kötődése számunkra gyakran felfoghatatlan mértékben viszonylagos. A nyugati, tárgyhangsúlyos hozzáállás hajlamos Krisztust, a „példakép”-et meghagyni annak tárgyi aspektusában, ezáltal pedig megfosztani a belső emberhez fűződő, titokzatos viszonyától. Ez az előítélet indítja például a Szentírás protestáns értelmezőjét arra, hogy az Isten országára vonatkozó ἐν τῷ ἑαυτοῦ „bennetek” helyett „köztetek”-ként fordítsa. Ezzel nem a nyugati magatartás érvényességéről kívánok bármit is állítani, hisz arról úgyis épp eléggé meg vagyunk győződve. Azonban ha a keleti emberrel foglalkozunk – amit a pszichológia nem is mulaszthat el –, csak nehezen szabadulhatunk bizonyos kételyeinktől. Akinek a lelkiismerete megengedi, döntsön erőszakkal és – alighanem öntudatlanul – emelkedjék ezzel bár az „arbitrarius mundi”⁷ rangjára; jómagam mégis a kételkedés pompás adományát részesítem előnyben, mert ez a felmérhetetlen jelenséget annak szűzi érintetlenségében hagyja meg.

- 9 Krisztus mint példakép magára vette a világ bűnét. Ha azonban Krisztus teljesen kívülre szorul, az egyes ember bűne is odakint marad, s így az ember még töredékesebb lesz, mint valaha, hiszen a felületes „félre-értés” azt a kényelmes utat nyitja meg előtte, hogy bűneit szó szerint „Krisztusra testálja”, és így a nagyobb felelősséget megússza, ami pedig ellenkezik a kereszténység szellemével. Ez a formalisztika és erkölcsi renyhesség nem csupán a reformáció egyik oka volt, hanem magán a protestantizmuson belül is jelen van. Ha a legnagyobb érték (Krisztus) és a legnagyobb értéktelenség (a bűn) kívül van, akkor a lélek megüresedett: híján van a legmagasztosabbnak és a legalantasabbnak. A keleti (különösen az indiai) felfogás fordítva működik: ezekben ugyanis minden legmagasztosabb és legalantasabb magában a (transzcendentális) alanyban van. Ezáltal az „atman”, a Selbst jelentősége mérhetetlenül felfokozódik. A nyugati embernél viszont a Selbst értéke a nullpontra süllyed – innen ered a lélek nyugati alulértékelése. Aki a lélek valóságosságáról beszél, annak „pszichologizmus”-t vetnek a szemére, a pszichológiáról pedig lekicsinylően egyfajta „csak”-hangnemben beszélnek. Azt a felfogást, hogy vannak olyan pszichés tényezők, amelyek isteni alakoknak felelnek meg, ez utóbbiak elértéktelenítésének tekintik. Hovatovább istenkáromlás úgy vélekednünk, hogy a vallásos élmény pszichikai folyamat, mivel – így az érvelés – „nem csak pszichikai”. Úgy vélik, hogy a psziché pusztán természet, így abból nem is eredhet semmilyen

⁷ [lat. „a világ bírója” – A ford.]